

มหาธาตุ

ดร. ธนธร กิตติกานต์

ศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ชัย สายสิงห์ : คำนำเสนอ

ศิลปวัฒนธรรม
ART & CULTURE
ฉบับพิเศษ

พระบรมธาตุศักดิ์สิทธิ์ ศูนย์กลางเมืองโบราณ
จากมุมมองด้านประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดี

มหาธาตุ

ตัวอย่าง

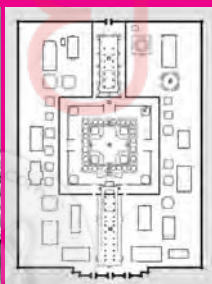

ภาพจากปกหน้า

พระบรมธาตุนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช
(ภาพถ่ายโดย : ธีญชัย ลุงรุ่ง)

ภาพจากปกหลัง

- ๑ พระธาตุหริภุญไชย จังหวัดลำพูน
- ๒ ปรางค์ประธาน วัดมหาธาตุ จังหวัดเพชรบุรี
- ๓ แผนผังวัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- ๔ วัดมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย

มหาธาตุ

ดร. ชนธร กิตติกานต์

ตัวอย่าง

ราคา ๒๓๐ บาท

มหาธาตุ • ดร. ธนธร กิตติกานต์

พิมพ์ครั้งแรก : กรกฎาคม ๒๕๕๗

ราคา ๒๓๐ บาท

ข้อมูลทางบรรณานุกรม

ธนธร กิตติกานต์.

มหาธาตุ.

กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๕๗.

๓๒๘ หน้า : ภาพประกอบ.

๑. สถาปัตยกรรมศาสนา ๒. วัดมหาธาตุ

I. ชื่อเรื่อง

294.31872

ISBN 978 - 974 - 02 - 1300 - 0

สำนักพิมพ์มิสชัน

- ที่ปรึกษาสำนักพิมพ์ : อารักษ์ คคะนาค, สุพจน์ แจ่มเร็ว, นนุช สิงหเดชะ
- ผู้จัดการสำนักพิมพ์ : กิตติวรรณ เทิงวิเศษ
- รองผู้จัดการสำนักพิมพ์ : รุจิรัตน์ ทิมวัฒน์
- บรรณาธิการบริหาร : สุลักษณ์ บุญปาน
- บรรณาธิการสำนักพิมพ์ : พัลลภ สามสี
- หัวหน้ากองบรรณาธิการ : อพิสิทธิ์ วีระจากรวรรณ
- ผู้ช่วยบรรณาธิการ : มณฑล ประภากรเกียรติ
- พิสูจน์อักษร : ณรงค์ พึ่งบุญพา
- ูปรเล่ม : อรอนงค์ อินทรชุตม์
- ศิลปกรรม : นุสรา สมบูรณ์รัตน์
- ออกแบบปก : ประภาพร ประเสริฐโรโสภา
- ประชาสัมพันธ์ : ตริธนา น้อยสี

บริษัทมติชน จำกัด (มหาชน) : ๑๒ ถนนเทศบาลนฤมาล

ประชาชนิเวณ ๑ เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐

โทรศัพท์ ๐-๒๕๔๐-๐๐๒๑ ต่อ ๑๒๓๕

โทรสาร ๐-๒๕๔๙-๕๔๑๘

แม่พิมพ์สี-ขาวดำ : กองพิมพ์สี บริษัทมติชน จำกัด (มหาชน)

๑๒ ถนนเทศบาลนฤมาล ประชาชนิเวณ ๑ เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐

โทรศัพท์ ๐-๒๕๔๐-๐๐๒๑ ต่อ ๒๔๐๐-๒๔๐๒

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด ๒๗/๑ หมู่ ๕ ถนนสุขาประชาสรรค ๒

ตำบลบางพูด อำเภอปากเกร็ด นนทบุรี ๑๑๑๒๐

โทรศัพท์ ๐-๒๕๔๔-๒๑๓๓, ๐-๒๕๔๒-๐๕๙๖

โทรสาร ๐-๒๕๔๒-๐๕๙๗

จัดจำหน่ายโดย : บริษัทงานดี จำกัด (ในเครือมติชน)

๑๒ ถนนเทศบาลนฤมาล ประชาชนิเวณ ๑ เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐

โทรศัพท์ ๐-๒๕๔๐-๐๐๒๑ ต่อ ๓๓๕๐, ๓๓๕๑

โทรสาร ๐-๒๕๔๑-๙๐๑๒

Matichon Publishing House a division of Matichon Public Co., Ltd.

12 Tetsabannueman Rd, Prachinavate 1, Chatuchak, Bangkok 10900 Thailand

หากสถาบันการศึกษา หน่วยงานต่างๆ และบุคคล
ต้องการสั่งซื้อจำนวนมากในราคาพิเศษ
โปรดติดต่อโดยตรงที่ บริษัทงานดี จำกัด
โทรศัพท์ ๐-๒๕๔๐-๐๐๒๑ ต่อ ๓๓๕๓
โทรสาร ๐-๒๕๔๑-๙๐๑๒

หนังสือเล่มนี้พิมพ์ด้วยหมึกที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม
เพื่อปกป้องธรรมชาติ และสุขภาพของผู้อ่าน

พืพูน
กระดาษกอนลายตารันรัด
www.greenread.com

ตัวอักษร

พระธาตุพนม จังหวัดนครพนม มหาธาตุศักดิ์สิทธิ์ตามตำนานอุรังคธาตุ
ของชาวอีสาน การเชื่อมโยงตำนานพุทธศาสนากับตำนานท้องถิ่นเป็นแบบแผน
ของตำนานพระธาตุล้านนาที่แพร่หลายไปสู่ล้านช้างในราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒
(เชื้อเพื่อภาพโดย : ภิรยา บัวประดิษฐ์)

สารบัญ มหาธาตุ

คำนำเสนอ	(๑๐)
คำนำ	(๑๒)

บทนำ : ที่มาของธาตุบูชา

และการสร้างสถูปคู่บ้านคู่เมือง	๒
--------------------------------	---

อัฐฐสัทธิรูป : กำเนิดสถูปในพุทธศาสนา	๓
--------------------------------------	---

ธรรมราชาธิกาสถูป :	
--------------------	--

ต้นแบบการสร้างสถูปคู่บ้านคู่เมือง	๗
-----------------------------------	---

มหาใจติยะ :	
-------------	--

สถูปสำคัญเหนือสถูปทั้งปวงภายในเมือง	๑๑
-------------------------------------	----

มหาธาตุในดินแดนไทย : ที่มาและความหมาย	๑๕
---------------------------------------	----

๑. ศรีลังกา :

ต้นแบบของมหาธาตุในดินแดนไทย	๑๙
-----------------------------	----

ตำนานและคติเรื่องธาตุบูชา	
---------------------------	--

ในพุทธศาสนาลังกาวงศ์	๒๐
----------------------	----

แนวคิดและรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของสถูปลังกา	๓๖
---	----

สถูปต้นแบบที่สำคัญในลังกา	๕๐
---------------------------	----

สถูปอุทุมพรศิริ : ต้นแบบของสถูปของฝ่ายอริยวาสี	๕๐
--	----

สถูปกิริเวหะแห่งอาพาหนบริเวณ :	
--------------------------------	--

ศูนย์กลางการปกครองสมัยของเมืองโปลนารูวะ	๕๔
---	----

สถูปวิชัยตปายะ : ต้นแบบของการสร้างวิหารทิศรอบสถูป	๕๗
---	----

บทสรุป	๕๙
--------	----

๒. มหาธาตุยุคแรกในดินแดนไทย ๖๔

พระธมเจดีย์ : มหาธาตุหลวงแห่งเมืองนครปฐมโบราณ ๖๕

พระธาตุหริภุญไชย : มหาธาตุต้นแบบแห่งล้านนา ๗๓

พระบรมธาตุนครศรีธรรมราช :

มหาธาตุต้นแบบแห่งคาบสมุทรมลายู ๘๓

พระศรีรัตนมหาธาตุเขลียง :

การสถาปนามหาธาตุภายใต้อิทธิพลเขมร ๙๗

พระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรี :

การดัดแปลงปราสาทขอมให้เป็นมหาธาตุ ๑๐๖

บทสรุป ๑๑๘

๓. มหาธาตุแห่งอาณาจักรสุโขทัย ๑๒๗

การสถาปนามหาธาตุในสมัยของพ่อขุนรามคำแหง ๑๒๘

การสถาปนามหาธาตุในสมัยของพญาลิไท ๑๓๖

พระมหาเถรศรีศรัทธาจุฬามณีกับการบูรณะพระธมเจดีย์

ในพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ๑๕๓

พระศรีรัตนมหาธาตุพิษณุโลก : มหาธาตุสองอาณาจักร ๑๕๖

บทสรุป ๑๕๘

๔. มหาธาตุแห่งอาณาจักรล้านนา ๑๖๕

การสถาปนามหาธาตุภายใต้บทบาทของคณะสงฆ์

นิกายพื้นเมือง ๑๖๖

การสถาปนามหาธาตุภายใต้บทบาทของคณะสงฆ์

นิกายสวนดอก ๑๗๓

การสถาปนามหาธาตุภายใต้บทบาทของคณะสงฆ์

นิกายป่าแดง ๑๘๐

การสถาปนาความสำคัญของมหาธาตุด้วยตำนาน

บทสรุป ๒๐๐

๕. มหาธาตุแห่งอาณาจักรอยุธยา ๒๐๗

หลักฐานการสถาปนามหาธาตุแห่งกรุงศรีอยุธยา	๒๐๘
รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของมหาธาตุเจดีย์	
แห่งกรุงศรีอยุธยา	๒๑๔
แนวคิดในการประดิษฐานอัฐิของกษัตริย์ร่วมกับพระธาตุ	๒๒๕
แบบอย่างของมหาธาตุนอกราชธานีกรุงศรีอยุธยา	๒๓๐
บทสรุป	๒๔๕

๖. มหาธาตุสมัยรัตนโกสินทร์ ๒๕๑

การสถาปนามหาธาตุแห่งกรุงรัตนโกสินทร์	๒๕๒
ความรู้ใหม่ด้านโบราณคดีกับการสถาปนาพระปฐมเจดีย์	๒๖๗
วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ บางเขน :	
มหาธาตุในระบอบปกครองแบบประชาธิปไตย	๒๗๔
จอมเจดีย์ : บทบันทึกประวัติศาสตร์ของมหาธาตุโบราณ	
ในวัดเบญจมบพิตร	๒๘๐
บทสรุป	๒๘๖

บทสรุป : พัฒนาการของการสถาปนา
มหาธาตุในดินแดนไทย ๒๙๑

บรรณานุกรม ๓๐๐

ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ คือการจัดขบวนแห่และนำผ้าพระบฏห่มองค์พระ
บรมธาตุเจดีย์แห่งเมืองนครศรีธรรมราช ปัจจุบันจัดขึ้นปีละ ๒ ครั้งในวัน
วิสาขบูชาและมาฆบูชา โดยมีต้นแบบมาจากพิธีกรรมในลังกาที่ถูกบันทึกไว้ใน
คัมภีร์มหาवंส (เชื้อเพื่อภาพโดย : สัตยชัย ลุงรุ่ง)

(๙)

ดร. ธนธร กิตติกานต์

คำนำเสนอ มหาธาตุ

เรื่อง “มหาธาตุ” ตามความเข้าใจของเราท่านทั้งหลาย คือ พระธาตุที่ยิ่งใหญ่ ในความหมาย มหาธาตุของพระพุทธเจ้า ได้แก่ พระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งพระบรมสารีริกธาตุนี้มีการบรรจุไว้ในเจดีย์ที่มีชื่อเรียกแตกต่างกันบ้าง เช่น พระธาตุ มหาธาตุ พระศรีมหาธาตุ พระศรีรัตนมหาธาตุ เป็นต้น แม้ไม่มีข้อกำหนดที่ชัดเจนในเรื่องของความเป็นมหาธาตุ แต่ตามความเข้าใจและหลักฐานที่ปรากฏได้พบว่า มหาธาตุจะมีได้เฉพาะเมืองที่มีความสำคัญในฐานะศูนย์กลางทางการปกครอง ได้แก่ เมืองหลวง และเมืองลูกหลวงหรือเมืองที่เคยมีความสำคัญในฐานะที่เคยเป็นเมืองหลวงมาก่อน และเมืองเมืองหนึ่งจะมีมหาธาตุ หรือวัดมหาธาตุได้เพียงวัดเดียว จึงเกี่ยวข้องกับคติของความเป็นศูนย์กลางจักรวาล มหาธาตุในที่นี้จึงอาจเปรียบเสมือนเจดีย์จุฬามณีที่อยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ อันเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของศูนย์กลางจักรวาล

ในหนังสือ เรื่อง “มหาธาตุ” ของ ดร. ธนธร กิตติกานต์ ที่ปรับปรุงมาจากชุดนิพนธ์ สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะไทย ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร เป็นงานค้นคว้า วิเคราะห์ ทั้งจากคัมภีร์ ตำนาน และรูปแบบศิลปกรรมจนได้ผลสรุปถึง ที่มา ความหมาย แนวคิด คติการสร้าง รวมทั้งวิวัฒนาการทางด้านรูปแบบในงานสถาปัตยกรรมของมหาธาตุ จาก

อินเดีย ศรีลังกา มาสู่ดินแดนไทย ตั้งแต่เมื่อแรกรับวัฒนธรรมทางศาสนาในสมัยทวารวดี ผ่านกาลเวลามายังสมัยสุโขทัย ล้านนา อโยธยา จนมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ โดยให้ความสำคัญกับตำแหน่งที่ตั้งมหาธาตุในแต่ละเมือง การจัดวางองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม รวมทั้งพิธีกรรมในการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

หนังสือเล่มนี้จึงเปี่ยมล้นไปด้วยข้อมูลและหลักฐานทางวิชาการที่เป็นผลอันเกิดจากการวิเคราะห์ และได้อธิบายความเป็นมาของพระพุทธศาสนาในประเทศไทยที่สะท้อนแนวคิด คติการสร้าง จากงานศิลปกรรม จากความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนาที่เป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อันจะยังประโยชน์เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่มีต่อพระพุทธศาสนาถูกต้องชัดเจนขึ้น

ศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ชัย สายสิงห์

นักวิจัยดีเด่นแห่งชาติ สาขาปรัชญา ประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๖

ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี

มหาวิทยาลัยศิลปากร

คำนำ มหาธาตุ

“ธาตุบูชา” หรือการกราบไหว้บูชาอัฐินั้นมีที่มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ชาวไทยรู้จักธาตุบูชาผ่านการบูชา “พระบรมสารีริกธาตุ” หรืออัฐิของพระพุทธเจ้าซึ่งถูกอัญเชิญมาประดิษฐานตามวัดต่างๆ ทั่วทุกภูมิภาค วัดหลวงในอดีตหลายแห่งถูกสร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ วัดเหล่านี้ถูกสถาปนาให้เป็นวัดสำคัญคู่บ้านคู่เมืองจนได้รับการขนานนามตามความนิยมในแต่ละภูมิภาคว่า “วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ” “วัดพระบรมธาตุ” “วัดพระธาตุ” และมักเรียกกันสั้นๆ ว่า “มหาธาตุ”

การที่มหาธาตุส่วนใหญ่ถูกสถาปนาขึ้นพร้อมๆ กับเมือง ทำให้มหาธาตุเป็นแหล่งเรียนรู้สำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ ทั้งในด้านประวัติศาสตร์เมือง ประวัติศาสตร์ศาสนา และประวัติศาสตร์ศิลปะที่มีความโดดเด่นกว่าวัดอื่นอย่างเห็นได้ชัด นำเสียดายว่าในปัจจุบันบทบาทการเป็นแหล่งเรียนรู้ของมหาธาตุได้ถูกเบียดบังด้วยพุทธพาณิชย์ ในขณะที่มหาธาตุอีกหลายแห่งถูกทิ้งร้างกลายเป็นซากโบราณสถานที่ไม่ได้รับการเหลียวแล หนังสือเล่มนี้จึงถูกเรียบเรียงขึ้นเพื่อให้ผู้อ่านได้ตระหนักถึงคุณค่าของมหาธาตุในดินแดนไทยด้วยการนำเสนอวิวัฒนาการของการสถาปนามหาธาตุอย่างเป็นลำดับขั้นตอน ให้เห็นภาพความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันกษัตริย์ สถาบันศาสนา และสังคมเมืองที่ปรับเปลี่ยนไปตามบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

หนังสือเล่มนี้เป็นการปรับปรุงและค้นคว้าต่อยอดจากวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะไทยของมหาวิทยาลัยศิลปากรเรื่อง “มหาธาตุ : แนวคิดและแนวทางในงานสถาปัตยกรรมไทย” ซึ่งผู้เขียนได้นำเสนอประเด็นใหม่ที่ได้จากการวิเคราะห์เอกสารโบราณร่วมกับข้อมูลใหม่จากการขุดค้นทางโบราณคดี ข้อมูลและสมมติฐานทั้งเก่าและใหม่ที่ถูกรวบรวมไว้ในหนังสือเล่มนี้ยังน่าจะเป็นประโยชน์ในการค้นคว้าต่อยอดของผู้สนใจด้านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมไทยและประวัติศาสตร์พุทธศาสนา ผู้เขียนจึงขอมอบานิสงส์อันเกิดจากหนังสือเล่มนี้แด่ครูบาอาจารย์ทุกท่าน รวมถึงสำนักพิมพ์มติชนที่ให้โอกาสในการจัดพิมพ์ไว้ ณ ที่นี้

ดร. ธนธร กิตติกานต์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยกรุงเทพ

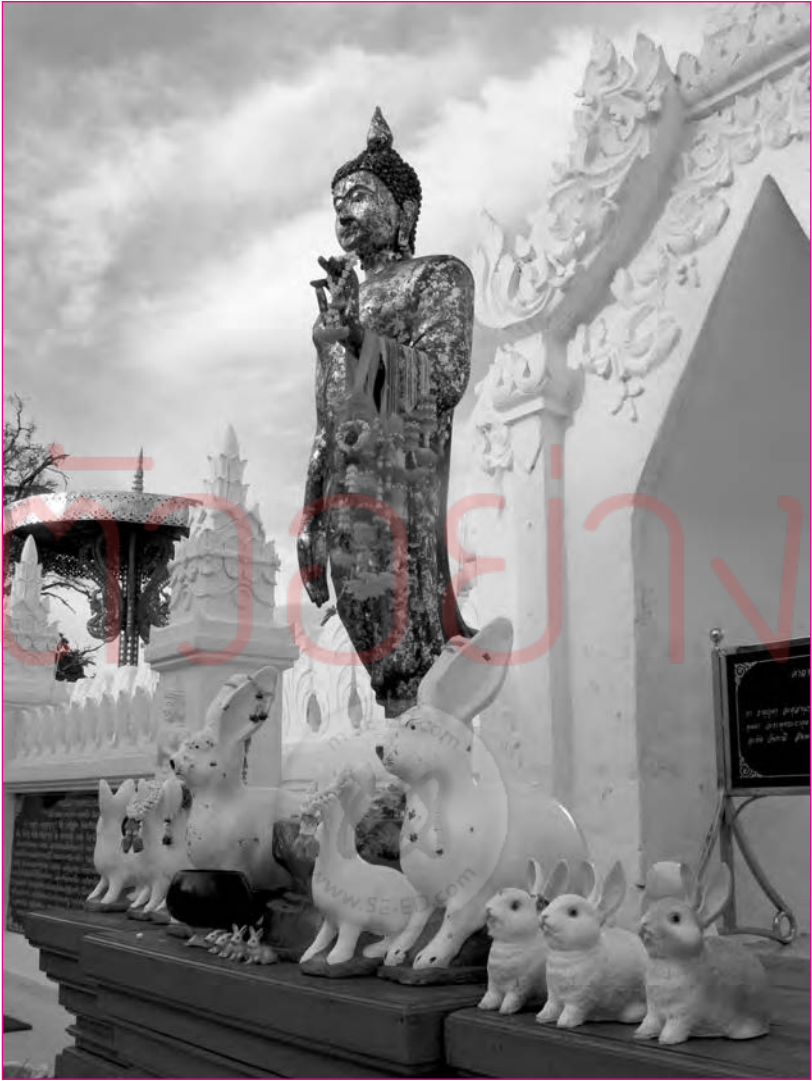

(๑๓)

ดร. ธนธร กิตติกานต์

พระอัฐารต วัตมหาราตุ จังหวัตุซุขทัย

พระพุทธรูปลีลาเมืองหน้าพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน ประดิษฐานเคียงข้างหมู่ตึกดากระต่าย สัญลักษณ์ของพระธาตุประจำปีเถาะตามความเชื่อของชาวล้านนา

ตัวอย่าง

มหาธาตุ

ตัวอย่าง

บทนำ :

ที่มาของธาตุบุชา
และการสร้างสถูป
คู่บ้านคู่เมือง

ความตายคือสถานะสิ้นสุดของการมีชีวิตที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ มนุษย์เรียนรู้ที่จะดำรงชีวิตอยู่กับความตายโดยรับความตายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม เกิดเป็นพิธีกรรมที่มีแบบแผนแตกต่างกันไปตามระบบความเชื่อของตน

พิธีกรรมเกี่ยวกับความตายที่ตอบสนองความต้องการพื้นฐานด้านจิตใจของมนุษย์คือ “ธาตุบูชา” หรือการบูชาอัฐิและข้าวของเครื่องใช้เพื่อระลึกถึงบรรพบุรุษที่ล่วงลับ หลักฐานทางโบราณคดีทำให้เราทราบว่ามีมนุษย์โบราณแถบทุ่งกุลาร้องไห้ในภาคอีสานของไทยนั้นประกอบพิธีศพด้วยการนำศพไปฝังชั่วคราวเพื่อให้เนื้อหนังเน่าเปื่อย จากนั้นจึงขุดกระดูกขึ้นมาแยกส่วนบรรจุในภาชนะและประกอบ “พิธีฝังศพครั้งที่สอง” เพื่อระลึกถึงผู้ตายเป็นครั้งสุดท้าย พิธีนี้กระทำกันอย่างต่อเนื่องจนถึงสมัยทวารวดีหรือในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๖ อันเป็นสมัยที่วัฒนธรรมพุทธศาสนาเริ่มเข้ามาแพร่หลายในดินแดนไทย

พุทธศาสนาจึงเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้พิธีปลงศพของผู้คนแถบนี้เปลี่ยนจากการฝังเป็นการเผาตามพิธีของพระพุทธเจ้าในพุทธประวัติ พุทธศาสนายังผนวกเอาธาตุบูชามาเป็นส่วนหนึ่งของศาสนพิธี โดยให้ความสำคัญกับการบูชา “พระบรมสารีริกธาตุ” หรืออัฐิธาตุของพระพุทธเจ้าในฐานะขององค์พระศาสดา โดยทั่วไปแล้วชาวพุทธจะบรรจุอัฐิของผู้ตายไว้ในภาชนะและเก็บรักษาไว้ในสถานที่เฉพาะที่มีความเป็นส่วนตัว แต่สำหรับพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้านั้นจะถูกอัญเชิญไปประดิษฐานในสถูปัตถกรรมที่ถูกสร้างขึ้นเป็นพิเศษในที่สาธารณะเพื่อให้ชาวพุทธได้สักการบูชาอย่างทั่วถึง คัมภีร์โบราณในพุทธศาสนาเรียกสถูปัตถกรรมแบบนี้ว่า “อัฐฐสรีรุธูป” “ธรรมราชาธิกาธูป” หรือ “มหาใจติยะ” ซึ่งถือเป็นที่มาของสถูปัตถกรรมประเภทเดียวกันนี้ในดินแดนไทยที่เรียกกันติดปากว่า “มหาธาตุ”

อัฐฐสรีรุธูป : กำเนิดสถูปในพุทธศาสนา

คัมภีร์เก่าแก่ที่สุดที่กล่าวถึงสถูปัตถกรรมประเภทนี้คือ มหา

